

17

30

с (укр)
92 83

Міжнародня Бібліотека ч. 9.

106049

Найстарші пам'ятки німецької поезії IX—XI вв.

Тексти, переклади й пояснення
дра Івана Франка.

ЛВВІВ 1913.

„Загальна Друкарня“, ул. Пекарська ч. 32.

I. ВСТУПНІ УВАГИ.

Німецький народ відіграв таку визначну роль в історії новочасного світа, з якою порівняння не видержить ані один із старинних народів не включаючи Греків і Римлян. Бо коли у старинних народів розвій ішов ступнево та частково, розвивалися в одного народу переважно одні, а в другого інші прикмети та культурні засоби, прим. у Євреїв релігійний дух, у Греків поезія, філософія та штука, у Римлян політичні інституції та право, то німецький народ протягом своєї майже 2000-літньої історії дає образ такого широкого та різностороннього розвитку, таких геройських змагань, епохальних винаходів, невичерпаної енергії та витривалості, і при тім такого високого ідеалізму у найбільш освічених своїх представників, яких прикладу та рівні не виказує ні одна інша нація новочасного світа.

Розуміється, що знання історії, язика та розвитку того народу належить до обов'язків кожного освіченого чоловіка в наших часах. Занедбане того обов'язку, прим. мала знайомість німецької мови, німецької літератури та німецької науки в сучасній Росії мститься страшно на політичній і духовній розвою російської держави. Се вважаю потрібним сказати на вступі сеї книжечки тим більше, що й у нас, у Галичині завдяки нещасливій польонізаційній системі проявлялося змагане обмежити між іншим також

науку німецької мови та літератури. З особистого досвіду можу сказати, що сучасна руська та польська молодіж у Галичині не виносить ані десятої частини того знання німецької мови, літератури та історії, яке виносила ще моя генерація 60-их та 70-тих років минулого віку. Не маючи претенсії вплинути на зміну нашої педагогічної системи, я все таки, скільки в моїх силах, стараюся знайомити нашу громаду з важнішими творами німецького письменства давніх і нових часів, маючи надію, що хоч дальші покоління нашого народу таким способом зроблять ся учасниками ширшої культури і присвоять собі не одно таке, чого не дає їм теперішня школа.

Сим разом вибрав я три найстарші пам'ятки німецької поезії, що дійшли до нас майже припадково у старих рукописах, були предметом численних дослідів німецьких учених, і разом із іншими подібними пам'ятками стали основою новійшій німецькій фільології. Ті три невеличкі поетичні пам'ятки, „Вессобрунську молитву“, „Пісню про Гільдебранда й Гадубранда“, та поему „Муспіллі“ подаю тут у старонімецьким тексті, в дословнім по змозі перекладі на нову німецьку мову, який дає можливість порівняти найстаршу форму тої мови з найновішою, і нарешті свій переклад на українські вірші, також по змозі як найблизший до старо-німецького оригіналу. Основою своєї праці я взяв перший том цінної публікації „Deutsche National-Litteratur. Historisch-kritische Ausgabe von Joseph Kürschner. I. Band. Die älteste deutsche Litteratur bis um das Jahr 1050. Bearbeitet von Prof. Dr. Paul Piper. Berlin und Stuttgart, Verlag von W. Spemann“. Сей том, на яким у титулі не зазначено року видання, був скінчений, як видно з передмови, д. 19. грудня 1884, а виданий випусками пізніше.

II. ПОЧАТКИ НІМЕЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ.

На історичну сцену виступило німецьке, чи то по римській термінології германське плем'я у перше в останніх роках другого століття перед Хр. Пер. бравши ся через Альпи невідомі доси германські племена Цимбрів і Тевтонів напали на римську територію і пустошили її страшенно, поки римський конзуль Марій не знищив їх до тла в кровавій битві під Aquae Sextiae в р. 102. перед Хр. Від того часу германські племена не перестають бути погрозою для римської держави. Римські полководці та цісарі починаючи від Юлія Цезаря ведуть із ними ненастанні війни, які протягом кількох століть до решти вичерпали силу римської держави. Римські письменники з тих часів, починаючи від Лівія, передали потомності не мало писаних свідощів про ті племена. Найстарші такі свідощи, що дійшли до нас, заховали ся в писаннях Юлія Цезаря, Овідія та Крелія Таціта. Сей останній окрім історичних оповідань присвятив германському племені майстерну характеристику в своїй монографії „Germania“. Надіючися незабаром подати сей твір Таціта в перекладі на нашу мову нашій освіченій громаді, обмежаю ся тут на тій короткій згадці про перший виступ германського племені в історії південної Європи.

Се плем'я, належне до широко розповсюдженої раси Арійців, прийшло до Європи неві-

домо коли, відділене вже від інших індоєвропейських племен дуже значними мовними та побутовими різницями, і розділене вже правдоподібно на численні парости, з яких найдавнішими, крім згаданих уже Цимбрів і Тевтонів, треба вважати Готів, Ляонгобардів та Вандалів.

Протягом п'яти століть, більше менше до р. 450 по Хр. ті племена перебули різні ступні політичного та духового розвою, відбули великі мандрівки та переселення, поздобували та попустишили різні далекі краї та потворили не мало, хоч і не тривких державних організацій. Для нас важне те, що в тім часі у них розвинула ся також духовна творчість у різних формах — не тільки пісень, обрядових, боевих, мирових та жартливих, але також повстали писані пам'ятки законодавства. В тих часах виробило ся у них також т. зв. рунічне письмо на основі старинних латинських алфавітів. Рівночасно значна частина тих племен прийняла християнство, і то деякі в католицькій обряді, а інші. прим. Готи, в аріяньській ересі. Серед Готів являється перший письменник із германського племені Ульфілья, роджений коло р. 310 по Хр., який полишив собі вічну пам'ятку своїм перекладом Біблії на готську мову, і вмер у Константинополі в перших днях січня 381 р. Ульфілья чи то сам, чи з помічниками, переклав мабуть цілу Біблію старого й нового завіту окрім старозавітних книг Царств, які він не захотів перекладати, аби не потурати охоті Готів до війни. Переклад роблено по части з грецьких, по части з латинських рукописів. Ульфілья писав буквами, які сам він на основі рунічної азбуки при помочи грецької приготував для такого трудного та складного діла. З того готського перекладу дійшли до нас тільки

новозавітні книги з виїмком послання до Євреїв, а зі старозавітних лиш деякі уривки. Окрім перекладу Біблії дійшли до нас уривки перекладу коментаря до євангелія св. Івана, календар і два документи готських королів. Не зайвим буде згадати, що деякі готські королі в своїх мандрівках по цивілізованих краях доходили до того, що могли складати оповідання про геройські подвиги свої та своїх предків також латинськими гексаметрами; се відомо про візиготських королів Сізігута (612—620) та Кінділію (630—640).

Час від р. 450—750 можна назвати епохою Меровінгів. Се була пора, коли германське племя Франків, перейшовши Рен на території теперішньої Франції оснувало т. зв. франконську державу, якій франконський полководець Хльодовік надав пануючу династію і християнство. Германські племена на території теперішньої Німеччини в ту пору почали чим раз виразніше розпадатися на три часті: долішню, середню та горішню-німецьку. Долішню-німецька частина запізнилася до розвою і дійшла до наших часів у голяндській, нідерляндській та т. зв. плоско-німецькій (plattdeutsch) паростях. Середню та горішню-німецька мова витворила з часом багато діалектів, що живуть і досі в устах народу, але крім того витворила також усім інтелектуальним членам нації спільну літературну мову, яка в своїм історичнім розвою перейшла три найважливіші стадії, відомі в науці під назвами Althochdeutsch, Mittelhochdeutsch і Neuhochdeutsch.

Перший із тих періодів тягнеться від поганських часів більше менше аж до р. 1180, яким можна розпочати час розвіту т. зв. рицарської поезії, і рівночасно час пановання середно-німецької мови в літературі. Сей другий період, якого

характеристичним явищем були великі національні епопеї та віршовані лицарські романи, звичайно перероблювані з французької мови, тягнеться аж до р. 1300. Відси починається перехід до новочасної літератури та пановане нової німецької мови.

З найдавніших поганських часів, не вважаючи на численні свідчення про існування пісень епічних, ліричних та релігійних, не дійшло до нас майже нічого з виїмком двох невеличких заклинань, записаних іще в X столітті в тексті латинських рукописів у Мерзебурзі. В тих заклинаннях не видно ще ані сліду християнства. Перше з них у перекладі на нашу мову виглядає ось як:

Бальдер і Водан
Іхали до ліса,
Та тут Бальдерів жеребеш
Вивихнув ногу.

Тут заговори його Сінтгунта,
Сунна, його сестра;
Тут заговори його Фрія,
Фолля, його сестра.

Тут заговорив його Водан,
Як сам се добре знав:
„Вивихнене ноги,
Вивихнене крові,
Вивихнене кістки —

„Кість до кости
І кров до крові,
Сустав до сустава,
Немов би склеєні були!“

Як бачимо замовляння починається оповіданням про ізду богів; помічницями в замовляннях

являються дві богині, а сама формула замовляння, що має влічити слабкість, вкладається в уста найвищого бога.

Друге заклинання, що мало метою вивести в'язня з неволі, має подібну форму і в перекладі на нашу мову виглядає ось як:

Колись сідали жінчини,
Сідали сюди й туди;
Одні вязали вузли,
Інші здержували війська,
Інші шпортали коло кайдан.
„Вискакуй із кайдан!
Утікай від ворогів!“

Дослідники догадуються, що жінки, згадані в тім заклинанні, се божеські жінки, подібні до північних Валькірій, із яких одна зв'язує вузли, друга здержує війська, а третя відмикає кайдани *).

Памяток старонімецького письменства з християнських часів, починаючи від р. 750 до 1050 лишилося значно більше, хоч усе таки дуже мало в порівнянні з тим, що тоді писано, а особливо в порівнянні з тим, що тоді написувалося латинською мовою. Відомо, що перший німецький імператор Кароль Великий уже в старшому віці почав займатися німецькою мовою, дбати про уложення граматики тієї мови, а особливо, як оповідає його біограф Айнгарт, велів зібрати з уст свідущих людей старі німецькі пісні про діла королів, князів та героїв, і захвати їх для пошанування. Ся збірка не дійшла до нас, та можливість

*) Pr. Dr. Friedrich Vogt und Pr. Dr. Max Koch. Geschichte der deutschen Litteratur von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Leipzig und Wien 1897, стр. 4--5.

ливо, що з неї переписані були ті пам'ятки старонімецької поезії, що заховалися в трьох р'жних рукописах, списаних у X в., яких тексти та переклади з поясненнями подаю далі.

Відомо також, що Каролів син Людвік був любителем німецької мови і запросив франконського священника Отфріда, аби уложив оповідане про жите та смерть Ісуса Христа німецькою мовою. Так повстала старо-німецька поема „Heliand“ („Спаситель“), одна з найцінніших пам'яток старонімецької літератури, написана далеко більше в дусі старонімецької людкової епіки, ніж у дусі християнським та євангельським. Отфрід недвозначно почуває себе німецьким, спеціально франконським патріотом, і в одному місці своєї поеми пише:

„Чому-ж би мали Франки єдині
Терпіти недостаток свого,
Чому-ж би мали не почать від нині
По своєму співати славу Богу?“

І згадуючи про старинні народи, серед яких прийнялося та розвинулося християнство, він пише далі про своїх земляків:

„Вони не менш хоробрі, як Римляни,
Тай годі те сказати,
Що з Греків хто на рівні з ними стане“.

Далі він величає добрі прикмети Франків, що визначають їх перед усіма іншими народами: їх державну силу, спокійну осілість, багатість, хоробрість, благородне походження, вірність і доброго короля.

III. ВЕССОБРУНСЬКА МОЛИТВА.

Пам'ятка старонімецької поезії, відома під назвою „Вессобрунської молитви“, заховалася в одному рукописі, що тепер міститься в державній бібліотеці в Монахові. Той рукопис, писаний у X в. латинською мовою, містить у собі середньовіковий шкільний учебник, а в правилах поетики, як один із прикладів наведено також одну молитву, уложену старонімецькими віршами*). Подаю тут старонімецький текст із наведеної висше публікації проф. Піпера, з тою відміною, що подвійні вірші (Langzeile, які попадаються в тім стиху, розділяю на дві половини як окремі рядки. Чиню се не тільки з друккарського огляду, але також для вигоди порівняння тексту. Між рядками старонімецького тексту, подаю слово під словом переклад на нову німецьку мову; сей переклад у мене точніший від Піперового. бо німецький учений в'яжить ся іноді в своїм перекладі новочасною німецькою складнею, що я вважаю зайвим. Зазначую тут, що старонімецький знак *u*, який кілька разів зустрічається в тексті, читається як *w*. Слова

*) Число рукопису в бібліотеці Cl. 22.053, cimelia 20. Опис його подав M. A. Gressert, De codice Wessobruniano, в часописі Serapenti за р. 1841. Сам текст був опублікований уперше ще в р. 1721 Пецом у публікації The-saurus anecdotum, потім 1766 р. в семім томі „Monumenta Boica“, і пізніше багато разів у різних публікаціях.

в гранчастих скобках вставлені мною або німесь-
ким видавцем для доповнення оригіналу, де того
треба.

Dat gafregin ¹⁾ ih mit firahim ²⁾
Das erfragte ich mit Menschen

firiuuizo ³⁾ meista ⁴⁾

der Wunder grösstes,

dat ero ni uuas noh uf himil
das war nicht was noch auf Himmel,

noh paum noh pereg ni uuas,
noch Baum, noch Berg, nicht was,

noh pah enig,
noch Bach einziger,

noh sunna ni scein,
noch Sonne nicht schien,

noh mano ni liuhta,
noch Mond nicht leuchtete

noh der mareo ⁵⁾ [ni] seo
noch das Meer, [nicht] See.

Do dar ni niht ni uuas,
Da gar nichts nicht war,

enteo ni uunteo,
auch nicht Wenden, ⁶⁾

enti dô uuas eino
da doch war Einer

almahtico cot,
allmächtige Gott,

manno miltisto
[der] Mannen mildester.

Enti ⁷⁾ auh manake mit inan
Ferner auch manche mit ihm

cootlihh geista,
göttliche Geister,

enti cot heilac.
nnd Gott heilig.

Cot almahtico,
Gott allmächtiger,

du himil enti erda gauurahtos
du Himmel und Erde gewirkt,

enti du mannun
und du [den] Menschen

sô manac coot forgapi,
so manches Gut vorgabst,

forgip mir in dino ganada
vorgieb mir in deiner Gnade

rehta galaupa enti cotan uuilleon,
rechten Glauben und guten Willen,

uuistôm enti spahida,
Weisheit und Erkenn nis,

enti craft tiufun za uuidarstanne,
und Kraft Teufeln zu widerstehen,

enti arc za piuuisanne
und [das] Arge zu meiden,

enti dinan uuilleon za gauurchanne.
und deinen Willen zu wirken.

По нашому се буде ось як :

Те розпитав я між людьми
Як найбільше чудо,

Що не було землі ні неба,
Ні дерева, ні гір, нічого,
Ані потоку ні одного,
Ні сонця світлого,
Ні місяця ясного,
Ні моря, ні озер.

Та хоч нічого і нікого,
Ні кінців не було ні меж,
То був про те одним Один,
Був всемогучий Бог,
Найласкавіший із мушин,
І ще були у раз із ним
Численні духи божескі,
І з ними Бог святий.

О, Боже всемогучий, що
Ти небо й землю сотворив,
О ти, що людям на землі
Добра так много надарив,
Даруй мені у ласці твоїй
Правдиву віру й добру волю.
І мудрість і знанє і силу,
Аби оперти ся чортам,
І всего злого уникати,
І твою волю виповняти.

До старонімецького тексту додаю отсі уваги:

¹⁾ Gafregin — participium perfecti від fregna, питати, fragen.

²⁾ Firahim — люди. пор. латинське viri — мужі, і окінчене множного числа him аналогічне до єврейського, прим. Eli — Elóhim.

³⁾ Firiuuizzo — слово зложене з firі — чоловік, і uuizzo, покровне слав. видіти, в знач. чудо.

⁴⁾ Meista — пор. новонімецьке am meisten, superlat. від viel.

⁵⁾ Mareo не зазначено в словничку проф. Піпера, а тільки наведено з нишого місця готське marei в знач. море. Сей рядок переклав німецький учений недокладно: noch die herrliche See, замість noch das Meer, nicht See.

⁶⁾ Ті двз рядки насувають трудність, яку німецький учений оминув перекладом: „Da da nichts [nicht] war [der] E den noch Wenden (d. i. Grenzen). В словничку нема форми enteo, а є тільки готське anti і старонім. enti, endi, indі, uute, тільки подання значіння, але з тексту молитви uude, без подання значіння, але з тексту молитви „Отче наш“ на ст. 84 виходить endi в знач. також.

⁷⁾ Після сего слова німецький видавець додає ще два слова в скобках: dag uagun, яких нема в оригіналі.

Як наведені висше поганські заклинання, так само й отся християнська молитва має на початку епічний вступ зложений із двох уступів, а до них як третій уступ додає властиву просьбу до Бога. Догадка деяких німецьких учених, що молитва складається з двох різнородних частий, а властиво що остатній благальний уступ був доданий пізнійше до давнішого космогонічного оповідання, видається мені безпідставною власне тому, що ся форма молитви точно відповідає давнійшим візріам.

Звернено увагу на схожість початку сеї молитви з одним уступом скандинавської Едди*), а власне з третьою строфою пісні Voluspö. Тому не від річи буде тут подати переклад тої строфи:

В правіці було, коли Імір жив,
Не було тоді піску, ні моря,

*) Die Edda, übersetzt und erläutert von Hugo Gering, ст. 3.

Нї холодних хвиль, Не було землі;
Лиш безодні пасть, а нїде трави.

Виходить справді, що обі ті старогерманські вірші подібніші до себе, ніж до того, що говориться про стан світа перед сотворенням у Біблії. Біблійне оповідане, як відомо, зовсім неясне, бо подаючи на початку фразу, що Бог „у началі сотворив небо й землю“, зараз потім характеризує хаотичний стан того первісного твору неясним словом „тогу-ва-богу“, яке робить ся зрозумілим тільки через порівнянє із старовавилонським жерелом, із якого взяте біблійне оповідане.

Ідея одного Бога в тій молитві лучить ся з ідеєю „божеських духів“, що були рівночасно з тим Богом перед сотворенням світа. Можна сумнівати ся, чи се натяк на християнську Трійцю, в якій християнство вже від найдавніших віків. хоч не від самого початку, привикло уявляти собі Бога, чи може слід давнішого германського многобожя.

Варто вдумати ся також у те, чого просить старий Германець у тій молитві. Се поперед усього „правдива віра“, що повинна бути провідною зізвздою в життю чоловіка, далі „добра воля“ поступати відповідно до вимогів тої віри, а на решті „мудрість. знанє та сила“ чинити добро й уникати злого. Як бачимо, все те духові, а не тілесні прикмети, прикмети характеру, а не прикмети тіла, все те зароди того високого ідеалізму, що ляг у основу дальшого історичного розвою германського племені і всеї цивілізованої людськості.

IV. ПІСНЯ ПРО ГІЛЬДЕБРАНДА Й ГАДУБРАНДА.

Глубше від попередньої пмятки в німецьку старовину сягає пісня про Гільдебранда й Гадубранда, списана правдоподібно в початку IX в. двома писарями на першій і на остатній стороні одного латинського рукопису, що тепер належить до краєвої бібліотеки в Касселі, а списаний був у монастирі в Фульді. Чи належала ся пісня до збірки народніх пісень, списаної заходами Кароля Великого, сего не можна сказати на певно, та в усякім разі текст дохований до нашого часу не був частиною тої збірки, але принагідно й досить недбало зробленою копією, якої надто не заховав ся конець. Подобизна першої сторони того рукопису подана в історії німецької літератури Фогта й Коха, наведений висше, між ст. 26 і 27. Подаю тут її текст у оригіналі з дословним перекладом на нову німецьку мову під кождим рядком, і в віршованім перекладі на нашу мову, по змозі близьким до оригіналу. Для старонімецького тексту користую ся сею подобизною і транскрипцією решти тексту з висше цитованої книжки Піпера.

lk gihorta dat seggen,
Ich hörte das sagen,
dat sih urhettun aenon muotin
dass sich als Kämpfer allein beegneten

Пер.

hiltibraht enti hadubrant
 Hiltibracht und Hadubrand,
 untar heriun tuem.
 unter Heeren zweien.
 sunu fatarungo iro saro rihtun,
 Sohn und Vater ihre Rüstung richten,
 garutun se iro gudhamun,
 gürteten sich ihr Kampfgewand,
 gurtun sih iro suert ana,
 gürteten sich ihr Schwert an,
 helidos ubar ringa
 Helden über Ringe
 do sie to dero hiltiu ritun.
 da sie zu dem Streite ritten.
 hiltibracht gimahalta
 Hiltibracht sprach,
 heribrantes sunu —
 Heribrants Sohn —
 her uuas heroro man,
 er war älterer Mann,
 ferahes froto
 an Geist klügerer,
 her fragen gistuont
 er fragen begann
 fohem uuortum,
 mit wenigen Worten,
 per sin fater pari,
 wer sein Vater wäre,
 fireo in folche
 im Volke der Männer,

eddo pelihhes cnuosles du sis.
 oder welches Geschlechtes du seist?
 ibu du mi enan sages
 Wenn du mir einen sagst,
 ik mi de odre uuet,
 ich mir die andern weiss.
 chind, in chununcriche
 Kind, im Königreiche
 chud ist min al irmindeot.
 kund ist mir alles Menschenvolk.
 hadubraht gimahalta
 Hadubracht sprach,
 Hiltibrantes sunu
 Hiltibrants Sohn:
 dat sagetun mi usare liuti
 Das sagten mir unsere Leute
 alte anti frote,
 alte und erfahrene,
 dea erhina parun,
 die ehemals waren,
 dat hiltibrant hatti min fater,
 dass Hiltibrant hiess mein Vater.
 ih heittu hadubrānt.
 Ich heisse Hadubrant.
 forn her ostar gihuelt
 Einst er nach Osten zog.
 floh her otachres nid
 floh er Otachers Neid
 hina miti theotrihhe
 von hinnen mit Theodorich

enti sinero degano filu.
 und seiner Degen vielen.
 her fur laet in lante
 er verliess im Lande
 lutila sitten
 kläglich sitzen
 prut in bure
 Braut im Hause,
 barn unpahsan,
 Kind unerwachsenes,
 arbeo laosa.
 der Erbgüter ledig.
 her raet ostar hina det,
 Er ritt ostwärts von hinnen,
 sid detrihhe darba gistuontun
 seit dem Dietrich Noth erstanden
 fateres mines
 Vaters meines.
 dat uuas so friuntlaos man
 Das war so freundloser Mann.
 her pas otachre
 Er war dem Otacher
 ummett irri
 unmässig zornig,
 degano dechisto
 Degen ergebenster
 untu deotrichhe
 und dem Deotrich
 darba gistontun
 in Noth Beistand.

her pas eo folches at ente
 er war ihm folgend ans Ende,
 imo puas eo pehta eti leop
 immer war ihm fechtend zu lieb;
 chud pas her chonnem mannum.
 kund war er kühnen Männern.
 ni panu ih in lib habbe.
 Nicht wähne ich ihn Leben habend.
 wettu irmingot quad hiltibrant
 Weiss Weltengot, sprach Hiltibrant,
 obana ab heuane
 oben vom Himmel,
 dat du neo dana halt
 dass du nie noch mehr
 dinc ni gileitos
 Kampf nicht führest
 mit sus sippan man
 mit so verwandtem Mann.
 want her do ar arme
 Wand er da vom Arme
 wuntane bouga
 gewundene Ringe
 cheisuringu gitan
 vom Kaiserringe getan,
 so imo se der chuning gap,
 so ihm sie der König gab,
 huneo truchtin
 der Hunnen Herr.
 dat ih dir it nu bi huldi gibü.
 Dass ich dir es nun aus Huld gebe.

Hadubrant gimalta,
 Hadubrand sprach,
 hiltibrantes sunu :
 Hiltibrants Sohn:
 mit geru scal man
 Mit Gere soll Mann
 geba infahan
 Gabe empfangen,
 ort widar orte.
 Spitze gegen Spitze.
 du bist dir, alter hun,
 du bist dir, alter Hunne,
 ummet spaher
 unmässig klug,
 spenis mih mit dinem uuortun,
 reizest mich mit deinen Worten,
 wili mih dinu speru uuerpan,
 willst mich mit deinem Speere werfen.
 pist also gialtet man,
 Bist so gealteter Mann,
 so du ewin inwit fuortos
 so du ewigen Trug führtest.
 dat sagetun mi seolidante
 Das sagten mir Seefahrer
 westar ubar wentilseo.
 westwärts über den Wendelsee,
 dat inan wic furnam :
 dass ihn der Krieg wegnahm.
 tot ist hiltibrant
 Tot ist Hiltibrant

heribrantes suno
 Heribrants Sohn.
 hiltibrant gimahalta
 Hiltibrant sagte,
 heribrantes suno
 Heribrants Sohn:
 wela gisihu ih
 wohl sehe ich
 in dinem hrustim
 an deinen Rüstungen,
 dat du habes heme
 dass du hast daheim
 herron goten,
 Herren guten,
 dat du noh bi desemo riche
 dass du noch bei diesem Reiche
 reccheo ni wurti
 vertrieben nie wurdest.
 Welaga nu, waltand got,
 O wehe nun, waltender Gott,
 quad hiltibrant, wewurt skihit,
 sprach Hiltibrant, Wehwort geschieht!
 ih wallota sumaro enti wintro
 ich wallete Sommer und Winter
 sehstig ur lante,
 sechzig ausser Lande,
 dar man mih eo scerita
 wo man mich immer schrieb
 in folc sceotantero,
 in das Volk der Schiessenden,

so man mir at burc enigeru
 wo man mir an Burg keiner
 banun nigifasta
 den Tod nicht gefestigt.
 nu scal mih suasat chind
 Nun soll mich süßes Kind
 suertu hauwan
 mit Schwerte hauen,
 breton mit sinu billin
 treffen mit seiner Axt,
 eddo ih imo ti banin werdun
 oder ich ihm zum Tode werden.
 doh maht du nu aodlihho
 doch magst du nun ganz leicht
 ibu dir din ellen taoc
 wenn dir dein Mut taugt,
 in sus heremo man
 an so stolzem Manne
 hrusti giwinnan
 Rüstung gewinnen,
 rauba birahanen
 raubend berauben,
 ibu du dar enic reht habes
 wenn du dazu einiges Recht hast.
 der si doh nu argôsto
 Der sei doch nun der Aergste —
 quad hiltibrant ôstarliuto,
 sprach Hiltibrant — der Ostleute,
 der dir nu wiges warne,
 der dir nun den Kampf weigere,

nu dih es sô wel lustit
 da dich es so wohl lustet
 gudea gimeinun
 den gemeinsamen Kampf.
 niuse de môtti
 Versuche die Begegnung,
 huer dar sih hiutu
 wer da sich heute
 dero hregilo rumen muotti
 den Panzer räumen muss,
 erdo desero brunnôno
 oder dieser Brünnen
 bedero uualtan
 beider walten.
 do lettun se aerist
 da liessen sie erst
 askim scritan
 mit Aeschen schreiten
 scarpen scurim
 mit scharfen Aexten,
 dat in dem sciltim stönt
 dass in den Schilden stand.
 do stôpun tosamane
 Da stossen zusammen
 staimbort chlodun
 steinharte Kämpfer,
 heuwun harmlicco
 hauen härmlich
 huitte scilti
 weisse Schilde

unti im iro lintun
 und ihnen ihre Linden
 lutillo wurtun,
 klein wurden,
 giwigan miti wambnum
 zerschlagen mit Waffen.

На тім уриваєть ся незвичайна геройська пісня,
 що в перекладі на нашу мову виглядає ось як:

Повість я чув, що два борці
 Зустрілись сам-на-сам,
 Гільтібрант і Гадубрант
 Поміж двома військами.
 Один отець, а другий син
 Взяли на себе зброю,
 Припоясали по мечу
 І станули до бою.
 Герої два у панцирях
 На конях виїхали в бій.
 Тут старший муж, що досвідом
 Перевисшав другого,
 Промовив перший Гільтібрант,
 Він — Герібранта син;
 Немногими словами він
 Питає молодця:
 „В народі мужеськім скажи
 Мені свого вітця.
 Скажи, якого роду ти,
 А як одного лиш
 Мені назвеш, то інших всіх
 Я знати-му, уздриш.
 Мій хлопче, в королівстві тім
 Я знаю всіх людей“.

На те відмовив Гадубрант,

Син Гільтібранда молодий:
 „Не в наших днях, а в давній час
 Сказали се мені
 Між нашим людом визначні,
 Старі та досвідні,
 Що Гільтібранд був мій отець,
 Я-ж зву ся Гадубранд.
 Колись він вирушив на схід
 Від Одоакра зависти,
 З Теодориком він пішов
 І з вояками многими.
 У краю тут в біді лишив
 Свою дружину молоду,
 І в домі полишив при ній
 Ще недорослеє дитя.
 Майна ні спадку не лишив,
 Поїхав відси десь на схід,
 Теодорика ратувать
 В потребі, що йому зайшла.
 Отець мій тут без друга жив,
 А Одоакер, сильний князь,
 Його зненавидів за щось.
 Поміж героями зі всіх
 Теодорикових мужів
 Він найвірнійший був, ходив
 До бою перший і тяжкі
 Для нього битви все зводив.
 І відоме ім'я його
 Було між смілими мужами,
 Та відомо мені, що смерть
 За ним житя замкнула брами“.

„О, справді! — скрикнув Гільтібранд, —
 Всевишній Боже з висоти
 Небесної не допусти,
 Аби до бою син ставав
 З тим, що його на світ ствавав!“

І з рамени він розкрутив
Спіральну гривну золоту,
Обруч цісарський, що дістав
Від короля за моготу,
Від Гуннів повелителя.
„Отсе я, сину мій, тобі
Даю у батьківській любові“.

На те відмовив Гадубранд,
Син Гільтібранда молодий:
„Лиш списом може дари брать
Від ворога муж боевий.
Лиш вістрем проти вістря сталь.
Ти-ж, старий Гунне, бачу я,
Занадто хитрий, і дурна
Для тебе молодість моя.
Словами своїми лестиш
Мене, аби вбезпечивсь я,
Аби ти списом своїм міг
Мене на землю повалить.
Тай постарів же ти мабуть
Так вічно дурячи людий,
Та не здурить тобі мене,
Хоч і який я молодий.
Мені сказали моряки,
Що батька могого давно
На заході за атлантійським морем
Війна закинула на дно.
Помер, загинув Гільтібранд,
Син Герібранда вже давно“.

І відізвав ся Гільтібранд,
Старого Герібранда син:
„З риштунків твоїх боевих
Я бачу добре: добрий пан
У тебе був, що з краю свого
Не проганяв тебе ніколи“.

„О горе! — скрикнув Гільтібранд —
Всесильний Боже, збав мене!
Нехай не доторкаєть ся
Мене нещастє те страшне!
Я по чужині проблукав
Ось трицять літ і трицять зим,
Все воював та воював,
Жив між народом боевим.
І міста не було такого,
Міцного замку, ні села,
В якому би мене старого
Смерть несподівана знайшла.
Аж тут на мене виступа
Моє солодке дитя,
Щоб розрубать своїм мечем
Тут пасмо могого житя.
Щоб своєю сокирою
Старий мій лоб розчерепить,
Або від моїх власних рук
В домівку смерті зіступить.
Так, легко можеш, сину мій,
Коли відвага є в тобі,
Розчерепить лоб гордий мій,
Забратн зброю сю собі,
Ограбити зовсім мій труп.
Коли над боєм висша власть
Тобі в тій боротьбі страшній
Побіду надо мною дасть“.

„Той був би найпідліїший трус
Між сими східніми людьми, —
Озвав ся грізно Гадубранд, —
Хто не посмів би сталь грудьми:
До бою, до якого ти
Показуєш таку охоту.
Ану, попробуймо зійтись.
На спільну мечову роботу!“

Хто з нас сьогодні з панциря
Летючу душу випустить,
І хто ті шоломи оба
На свою власність одержить“.

Тут зразу кінцями з'їхалися
І списками зустріли ся,
І вістрями залізними
В щити оба ввертіли ся.
А потім враз загримали
Сокирами по шоломах,
Щити свої липовії
Порозбивали на тріски,
Порозбивали на дрібні
Мечами своїми в борні.

Початок сеї пісні виглядає так, немов би вона була епізодом якоїсь більшої цілості: бачимо перед собою два ворожі війська, а між ними стрічу двох провідників, але хто, з ким і за що веде війну, сего не знаємо. Само оповідане переведено високо драматичним способом. Сильними та влучними рисами змальовано батька й сина та конечність конфлікту між ними. Хоч батько пізнав свого сина і готов у любові помирити ся з ним, син одначе певний, що його батько вмер давно, і вважає пропозицію старого героя за воєнний підступ старого Гунна, який бажає звабити його дарунком і вбити несподівано. Тому він два рази (остатню промову треба вважати промовою Гадубранда, а не Гільтібранда, як через помилку допущено в рукописі) зневажає його такими сильними словами, що Гільтібранд не може інакше відповісти на ті зневаги, як завзятим боєм не на житє, а на смерть. Опис того бою уриваєть ся разом із текстом пісні, так що нам лишаєть ся невідомим, хто побідив.

Оповідане про двобій батька з сином належить до дуже давніх і широко розповсюджених мотивів людової традиції. Він відомий був уже старинним Грекам, у яких було оповідане, що Одиссей вернувши з під Трої після довгого блукання вбив свого сина Телегона в одній битві, не пізнавши його, аж по його смерті. Шіроку популярність серед орієнтальних азійських народів здобуло собі поетичне оповідане перського поета Фірдовсія про боротьбу між героєм Рустемом і його сином Сорабом, яке кінчить ся смертю сина. Се оповідане зі значним розширенням переробив на німецьку мову Фрідріх Ріккерт у окремій поемі „Rustem und Sohrab“, а його перерібною покористував ся російський поет Жуковський, що познайомив із нею російську публіку в перекладі на великоруську мову. Ближше до перського оригіналу стоїть поетичний переклад сеї поеми, dokonаний графом А. Фр. Шаком у його книзі „Heldensagen des Firdusi. In drei Bänden. In deutscher Nachbildung nebst einer Einleitung von Adolf Friedrich Graf von Schack. Stuttgart“, без означення року, т. II, ст. 1—77. Той сам мотив, розширений досить значно також і в устній традиції новочасних європейських народів: Сербів (пісня про Прерада та Ненада), родів: Сербів (пісня про Прерада та Ненада), у семигородських Гелів, Великорусів (біліна про боротьбу Іллі Муромця з його сином), у семигородських Циган і т. и. (Дотичну літературу подано в книжці проф. Піпера, op. cit. ст. 143).

Що до языка, яким зложена ся пісня, то він багатий словами чужими та незрозумілими для теперішнього Німця. Не входячи подрібно в розбір языка, якого особливості може завважити кождий, хто порівняє старонімецький текст із новонімецьким перекладом, я зазначу тут тільки деякі ремінісценції латинського языка, що

впали мені в очи в тім тексті, а власне іггі в значіню сердитий, пор. лат. ira, іггі в знач. viri, Männer, ібу зам. лат. ibi або ubi; scerita, лат. scriptum і habes у знач. du hast. Варто зауважити, що старонім. и де в яких словах відповідає старославянському ѣ, пр. sunu-Sohn, сынъ, gisihu-sah, gibu-gebe.

Що до часу, до якого пісня відносить описані в ній події, можна сказати лише загально, що вони відносять ся до половини V або початку VI в. по Хр. Згадана в пісні правдоподібно золота або срібна гривна (нараменник) як дар цісаря, вказує очевидно на Константинополь, що в V та VI вв. був осідком одинокого в світі цісарства. Гунський король Аттіля, славний своїми завойованнями, вмер у р. 453. Не вадить зазначити, що при дворі Аттілі (по старонімецьки Etzel) відбуваєть ся різня бургундського війська, що творить головну основу середньо-німецької епопеї „Das Nibelungenlied“. Згаданий у нашій пісні Отахер, recte Одовакар, відомий в історії тим, що в р. 476 зробив кінець римському цісарству, а в р. 488 погіб у битві з готським королем Теодоріком під Равенною. Сей Теодорік, згаданий також у нашій пісні і відомий у пізнійших старонімецьких епопеях під назвою „Dietrich von Bern“, умер у р. 526. Із сего можемо бачити, які анахронізми допущено в нашій пісні, кладучи всі ті особи в один час.

IV. МУСПІЛЛІ.

У противенстві до памяток обговорених доси, від яких подихає на нас духом глибокої старовини, майже без примішки християнського світогляду, поема „Муспіллі“ (Пожежа світа) основана на християнських віруваннях у боротьбу між злими та добрими духами при смерті чоловіка, у страшний суд та кінець світа. Ця поема не має ані початку ані кінця. Вона заховала ся в однім латинським рукописі, що містить у собі твір св. Августина „Sermo de symbolo contra Judaeos“, переписаний у р. 819 зальцбурським єпископом Адальрамом для баварського короля Людвіка Німця. Сей рукопис зберігав ся аж до наших часів у королівській скарбниці в церкві св. Еммерана в Регенбурзі, де був похований той король зі своєю жінкою. Рукопис був оправлений, а на першій стороні мав напис:

Accipe summe puer
parvum Kludouice libellum,
quem tibi deuotus
optulit en famulus,
scilicet indignus iuuauensis
pastor ouilis,
dictus Adalrammus,
seruulus ipse tuus!

Се 4 рядки елєрійного вірша (1 і 3 гексаметри, а 2 і 4 пентаметри), що в перекладі на на-

шу мову дають ось яку посвяту: „Прийми най-висший хлопча Людовіку отсю малу книжечку, яку тобі підносить отсе відданий ученик, т. є. негідний пастир ювавійської вічарні, названий Адальрам, сам твій малий слуга“. Бачимо з того напису, що в часі писання сеї книжки Адальрам не був іще єп скопом; на єпископським престолі в Зальцбурзі він сидів у рр. 821—836. Перед тим він був парохом у Юлавії, а ще перед тим мусів мати особисті, хоч не дуже близькі зносини з королем, коли називає себе його учеником та малим слугою.

На обложці сего рукопису, потім на титуловій картці в низу під вище наведеним написом, на обороті тої картки, на остатній стороні рукопису і на пергаменовій картці приліпленій до другої обложки написаний був пізнійшою, досить невправною рукою текст старонімецької поеми. З часом від рукопису відрізано обі обложки, а пергаменову книжечку оправлено разом із іншими паперовими рукописами. В тім збірнім томі, що містить ся тепер у королівській бібліотечі в Монахові, знайшов її учений германіст А. Шмеллер 1832 р. і опублікував тогож року в Монахові. (Пор. Р. Рірег, *op. cit.* ст. 149—150; подбизну титулової картки з поміщеними на ній у низу п'ятьма рядками поеми гл. Vogt-Koch, *Geschichte der deutschen Litteratur* між ст. 36 і 37).

Німецькі вчені, що займали ся сею поемою, висловили між іншим догад, що поему переписав сам король Людвік на дорогій та любій йому книжці, і то переписав не з писаного вірця, але з памяти, навчивши ся її ще може при дворі Кароля Великого, де він провів свою молодість. Оба ті догади видають ся мені дуже мало правдоподібними, а надто зайвими. Особливо списане з памяти такої довгої поеми, зло-

женої таким трудним язиком, а особливо списане, не вважаючи на не зовсім вироблене письмо, дуже поправно та майже без помилок велить догадувати ся, що поему списав чоловік учений та любитель старовини. Вона зложена старонімецькою мовою з відтінками баварського діалекту і була написана правдоподібно коло р. 800.

Не вважаючи на християнську основу поеми все таки наскрізь пронята германським духом, і являєть ся також із літературного погляду визначним твором. Ось її старонімецький текст, переданий тут короткими віршами замість подвійних у німецькій виданю Піпера (*op. cit.* ст. 152—157); під кожним рядком старо-німецького тексту подаю дословний переклад на нову німецьку мову, декуди ближший до оригіналу від перекладу Піпера, а нарешті віршований переклад на нашу мову.

I.

sin tac piqueme
sein Tag bekomme,
daz er towan scal
dass er sterben soll.
wanta sar so sih diu sela
Denn gleich so sich die Seele
in den sind arhevit
in den Weg erhebt.
enti si den lihamun
und sie den Leichnam
likkan lazzit,
liegen lasset,

so quimit ein heri
 so kommt ein Heer
 fona himilzungalon
 von Himmelsgestirnen,
 daz andar fona pehhe
 das andere vom Pech,
 dar pagant sin umpi
 da kämpfen sie darum.
 sorgen mac diu sela
 Sorgen mag die Seele,
 unzi diu suona arget
 ehe das Gericht ergeht,
 za wederemo herje
 zu welchem der beiden Heere
 si gihalot werde
 sie geholt werde.
 wanta ipu sia das satanazes.
 Denn wenn sie des Satanas
 kisindi kiwinnit
 Gesinde gewinnet,
 daz leitit sia sar
 das leitet sie gleich,
 dar iru leid wirdit
 wo ihr leid werdet,
 in fuir enti in finstri
 in Feuer und in Finsternis, —
 dazi ist virinlih dink.
 das ist ein schrecklich Ding.
 upi sia avar kihalont
 Wenn sie aber geholen,

di dar fona himile quemant
 die da vom Himmel kommen,
 enti si dero engile
 und sie der Engel
 eigan wirdit
 eigen wird,
 die pringent sia sar
 die bringen sie gleich
 uf in himilo rihhi
 auf ins Himmelreich.
 dari ist lip ano tod
 Dort ist Leben ohne Tod,
 lioht ano finstri
 Licht ohne Finsternis,
 selida ano sorgun
 Wohnung ohne Sorgen,
 dar ni ist neoman siuh.
 da nicht ist niemand siech.
 denne der man in paradisu
 Wenn der Mann im Paradiese
 pu kiwinnit
 Bau gewinnt,
 hus in himile
 Haus im Himmel,
 dar quimit imo hilfa kinuok
 da kommt ihm Hilfe genug.
 pidin ist durft mihhil
 Dort ist Bedürfnis keines
 allero manno welihhemo
 aller Menschen welchem,

daz in es unarmodenlicheo
 dass ihm es unermüdlich
 sin muot kispäne
 sein Mut gespanne,
 daz er kottes willun
 dass er Gottes Willen
 kerne tuo
 gerne thue,
 enti hella fuir
 und der Hölle Feuer
 harto wise
 hart weise,
 pehhes pina
 Peches Pein,
 dar piutit der satanaz allen
 das bietet der Satanas allen,
 altisto heizzan louc
 böseste heisse Lohe.
 so mac huckan
 So mag bedenken,
 za diu sorgen drato
 da zu sorgen sehr,
 der sih suntigon weiz
 der sich sündig weiss.
 we demo in vinstri scal
 Weh dem, [der] im Finstern soll
 sino virina stuen
 seine Frevel büssen,
 prinnan in pehhe
 brennen im Pechе,

das ist rehto palwic dink
 Das ist recht schrecklich Ding,
 daz der man haret ze gote
 dass der Mann ruft zu Gott,
 enti imo hilfä ni quimit
 und ihm Hilfe nicht kommt.
 wanit sih kinada
 Wähnet sich Gnade
 diu wenaga sela
 die unglückliche Seele,
 ni ist kihuctin
 nicht ist in Erinnerung
 himiliskin gote,
 dem himmlischen Gotte,
 wanta hiar in werolti
 weil hier in der Welt
 after ni werkota
 danach nicht wirkte.

II.

So der mahtige khuninc
 Wenn der mächtige König
 daz mahal kipannit
 das Mahl gebannet,
 dara scal queman
 dazu soll kommen
 kunno kilihaz
 der Geschlechter jegliches.
 ni kitar parno nohhein
 Nicht darf der Menschen (geborener) keiner

den pan furisizzan
 den Bann versitzen,
 ni allero manno welih
 nicht aller Menschen welchen
 ze demo mahale sculi
 zu dem Mahle schicken.
 dar scal er vora demo rihhe
 Da soll er vor dem Reiche
 az rahhu stantan
 zur Rechnung stehen
 pi daz er i: werolti
 für das er in der Welt
 io kiwerkota
 je gewirket.

III.

Daz hortih rahhon
 Das hörte ich erzählen
 dia weroltrehtwison
 die Welt-Rechts-Weisen,
 daz sculi der antichristo
 dass solle der Antichrist
 mit elias pagan
 mit Elias streiten.
 der ware ist kiwafanit
 Der Übelthäter ist gewaffnet,
 wirdit untar in wic arhapan
 wird unter ihnen Kampf erheben.
 khenfun sint so kreftic
 Kämpfer sind so kräftig,

diu kosa ist so mihhil
 die Sache ist so gross!
 elias stritit
 Elias streitet
 pi den ewigen lip
 um das ewige Leben,
 wili den rehtkernon
 wil den Rechtgehenden
 daz rihhi kistarkan
 das Reich gestärken!
 pidin scal imo helfan
 deshalb soll ihm helfen
 der himiles kiwaltit
 der des Himmels gewaltet.
 der antichristo stet
 Der Antichrist steht
 pi demo altfiant
 bei dem Altfeinde,
 stet pi demo satanase
 steht bei dem Satanas,
 der inan varsenkan scal
 der ihn versenken soll.
 pidin scal er in deru wicsteti
 Deshalb soll er in der Kampfstätte
 wunt pifallan
 wund befallen,
 enti in demo sinde
 und in diesem Wege
 sigalos werdan
 sieglos werden.

Doh wanit der ware des
 Doch hofft der Böse darauf
 in wale gotmano
 im Morde der Gottesmänner,
 daz elias in demo wige
 dass Elias in dem Kampfe
 arwafanit stante
 waffenlos stehen wird.
 so daz elias plust
 So dass des Elias Blut
 in erda kitriufit
 in die Erde geträufet,
 so inprinnant die perga
 so entbrennen die Berge,
 poum ni kistentit
 Baum nicht gestehen w'rd
 enic in erdu
 einziger in Erde,
 aha artruknet
 Wasser vertrocknet,
 muor varswilhit sih
 Moor verflüchtigt sich,
 swilizot lougu der himil
 verbrennt in Lohe der Himmel,
 mano vallit
 der Mond fällt,
 prinnit mittilagart
 brönnnet das Erdenrund,
 sten ni kistentit
 Stein nicht gestehet,

denne stuatago in lant
 wenn Gerichtstag ins Land
 verit mit viuru
 fährt mit Feuer,
 viriho wison
 Menschen suchend.
 dar ni mac mak andremo
 Da nicht mag Verwandter dem andern
 helfan vord muspille
 helfen vor dem Weltbrand,
 deme daz preita wasal
 wenn der breite Glutregen
 allaz verprennit
 alles verbrennet,
 enti vuir enti luft
 und Feuer und Luft
 iz allaz arfurpit
 dies alles wegkehrt.
 war ist denne diu marha
 Was ist dann die Mark,
 dar man eo mit magon piec?
 wofür man immer mit Verwandten stritt?
 diu marha ist farprunnen
 Die Mark ist verbrannt,
 diu sela stet pidwungan
 die Seele steht bezwungen;
 ni weiz mit win puaze
 nicht weiss, mit was [sie es] büsse,—
 sar verit si za wize
 da fährt sie zur Pein.

IV.

Pidiu ist manne so guot
 Darum ist dem Manne so gut,
 denner ze mahale quimit
 wenn er zum Mahle kommet,
 daz er rahhono welihha
 dass er de. Sachen jegliche
 rehto arteile
 recht urteile.
 denne ni darf er sorgen,
 Dann braucht er nicht zu sorgen,
 denne er ze suonu quimit
 wenn er zum Gerichte kommt.
 ni weiz der wenago man
 Nicht weiss der elende Mann,
 welihhan urteil er hapet
 welches Urteil er habet,
 denner mit den miation
 wenn er um den Lohn
 marrit daz rehta
 hindert das Rechte,
 daz der tiuval dar pi
 dass der Teufel dabei
 kitarnit stentit
 verborgen (getarnet) stehet.
 der hapet in ruowu
 Der hat in Ruhe (Register ?)
 rahhono welihha,
 Sachen jegliche,

daz der man er enti sid
 dass der Mann eher und spät
 upiles kifrumita
 Übeles gefrommet,
 daz er iz allaz kisaget
 dass er es alles gesaget,
 denne er ze suonu quimit
 wenn er zum Gerichte kommt.
 ni scolta manno nohheim
 Nicht sollte der Männer nicht einer
 miation intfachen
 Lohn empfangen!

V.

So daz himilisca horn
 Wenn das himmlische Horn
 kihlutit wirdit
 geläutet wird,
 enti sich der suanari
 und sich der Richter
 in den sind arhevit
 in den Weg erhebet,
 denne hevit sich mit imo
 dann hebt sich mit ihm
 herjo meista
 der Heere meistes (grösstes).
 daz ist allaz so pald
 Das ist alles so rasch,
 daz imo nioman kipagan nimak
 dass ihm niemand bekämpfen nicht mag.

denne verit er ze mahalstet
 Dann fährt er zur Mahlstätte,
 deru dar kimarhot ist
 die da gemarket ist.
 dar wirdit diu suona
 Da wird das Gericht,
 dia man dar io sageta
 von dem man vorher sagete.
 denne varand engila
 Dann fahren Engel
 uper dia marha
 über die Marke,
 wechant deota
 wecken Völker,
 wissant ze dinge
 weisend zur Versammlung.
 denne scal manno gilih
 Dann soll der Männer jeglicher
 fona deru moltu arsten
 von dem Staube erstehen,
 lossan sih ar hlewo vazzon
 lösen sich aus Grabes Lasten,
 scal imo avar sin lip piqueman
 soll ihm wieder sein Leben bekommen,
 daz er sin reht allaz
 dass er sein Recht alles
 kirahhon muozzi
 gerechnen muss,
 enti imo after sinen tatin
 und ihm nach seinen Taten

arteilit werde
 geurteilt werde.
 denne der gisizzit
 Wenn dieser gesizet,
 der dar suonnan scal
 der da richten soll
 enti arteillan scal
 und urteilen soll
 toten enti quekkhen
 Toten und Lebendigen,
 denne stet darumpi
 dan steht darum bei
 engilo menigi
 der Engel Menge,
 guotero gomono
 guter Menschen
 gart ist so mihhil
 Garten ist so gross.
 dara quimit ze rihhtungu zo vilo
 Dahin kommen zur Richtung so viele,
 dia dar ar resti arstant
 die da aus der Rast erstanden,
 so dar manno nohhein
 so dass der Männer nicht einer
 wiht pfinudan ni mak
 es bemeiden nicht mag,
 dar scal hant sprehhan
 Da soll die Hand sprechen,
 houpit sagan
 Haupt sagen,

allero lido welih
 aller Glieder jegliches
 unzi in den luzigun vinger
 bis an den kleinen Finger,
 waz er untar mannun
 was er unter Männern
 mordes kifrumita
 Mordes gefrommet.
 dar ni ist io listic man
 Da nicht ist je ein listiger Mann,
 der dar iowiht arliagun megi
 der da etwas erlügen möge,
 daz er kitarnan megi
 dass er getarnen (verbergen) möge
 tato dehheina,
 der Thaten irgend eine,
 niz all fora khuninge
 ohne dass es vor dem Könige
 kichundit werde
 gekündet werde,
 uzzan er ez mit alamuasanu
 wofern er es mit Almosen
 furiilti in werolti
 zuvorkam in der Welt,
 enti mit fastun
 und mit Fasten
 dio virina kipuazti
 die Frewel gebüset.
 ni mac sorgen der gipuazzit hapet
 Nicht mag sorgen, der gebüsst hat!

denner ze suonu quimit
 Wenn er zum Gericht kommt,
 wirdit denne furi kitragan
 wird dann vorgetragen
 daz frono chruci
 das heilige Kreuz,
 dar der helige christ
 da der heilige Christus
 ana arhangen ward
 daran erhangen ward.
 ougit er dio masun
 Zeigt er die Narben,
 dio er in menniski intfinc
 die er in der Menschheit empfing,
 dio er duruch mancunnes minna
 die er durch des Menschengeschlechtes Liebe—

Порівнюючи язык отсеї памятки з языком попередньої, можемо завважити деякі характерні ріжницї. Зазначу особливо переміну букви *b* на *p*, в прислівнику *bi* (*bel*) у словах: *piqueme* (*bekomme*), *upi* зам. *ubi*, *pidin* (*bei den*), *pu* (*Bau*), *pifalan* (*befallen*), *pluot* (*Blut*), *perga* (*Berge*), *poum* (*Baum*), *preita* (*breite*), *puaze* (*büssen*), *upiles* (*Übles*). Прикметою діалекту можна вважати також переміну первісного *er* або *ur* на *ar* у словах: *arhevit* (*erhebet*), *arge* (*ergeht*), *varsenkan* (*versenken*), *arwafanit* (*entwaffnet*), *artruknet* (*ertrocknet*), *arfurpit* (*wegkehret*), *farprunnen* (*verbrinnen*), *arteilan* (*urteilen*), *arsten* (*erstehen*).

Так само прикметою окремого діалекту можна вважати додаване частиці *ge*, а властиво кі до дієслів там, де її нема в звичайній німецькій мові. І так стрічаємо тут: *kipannit* зам. *bannt*,

kistarkan зам. stärken, kiwaltit зам. waltet, kisa-
get зам. sagt, kipagan зам. pagan у знач. kämp-
fen, gisizzit зам. sitzt. І загалом частиця ge
при дієсловах уживаєть ся тут у формі ki також
там, де вона повинна бути, приміром: kiwinnit
(gewinnt), kiwerkota (gewirkt), kiwafanit (gewaf-
fnet), kitarnit (getarnet) зам. verborgen, пор. ста-
ронім. Tarnkappe (шапка невидимка), kirahhon
(gerechnet). k зам. g стрічаємо також у таких
словах, як kisindi (Gesinde), kerne (gerne), kinade
(Gnade). Відгуками латинської мови можна вва-
жати такі слова, як altisto в знач. bösester або
höchste, лат. altus, gomono (homines), aha (aqua,
румунське ара в знач. вода), kosa (causa, італій-
ське cosa в знач. Sache).

В перекладі на нашу мову ся поема ви-
глядає ось як:

I.

Прийде той день, що він умерти мусить
А зараз, як душа його
В дорогу підійметь ся
Й лежачеє покине тіло,
Надходить військо із небесних звізд,
А друге із пекольної смоли,
І борють ся за душу чоловіка
Нехай же дбає та душа
Ще поки перед суд не стане,
Яке з тих військ її візьме до себе !
Бо як візьмуть її служебні Сатани,
То поведуть її там, де їй буде горе,
В огонь і в темноту, а се страшенна річ.
А як візьмуть її ті, що прийдуть із неба,
І станеть ся вона надбанем ангелів,
То зарав заведуть її в небесне царство.

Житє без смерти там і світ без темноти,
І без турбот житло й хорови там, нема.
Котрий же чоловік у раю водворить ся
І знайде в небі дім, — досить йому підмоги.
Тому найбільшая потреба
Для чоловіка кожного,
Аби невтомно дух його
Стремів до того та змагав ся
Чинити радо божу волю,
Щоб уникнув гаразд пекольного огню
І смоляної муки.
Бо там усім дарує Сатана,
Найзлійший дух, горячую жару.
Нехай же думає про се
І дбає кожний зо всіх сил,
Хто грішним почува себе!
Бо горе тому, хто у тьмі
Покутувати мусить злість свою.
В огні горить, — страшная доля !
Там Бога кликати-ме чоловік,
Та не прийде йому підмога;
Там нещасливая душа
Нехай не надієть ся ласки,
Бо вимазана з памяти вона
У Господа небесного
Тому, що в світі живучи
Вона по божому не поступала.

II.

Коли могучий цар небесний
Покличе рід людський на збір,
То мусить стати кожде племя,
І не посміє ні один з людей
Той поклик занедбати,
І жаден чоловік не зможе
За себе иншого на збір післати.

Там мусить він перед престолом божим.
Рахубу здати з того всего,
Що живучи на світі він чинив.

III.

Від славних мудрістю людей
Я чув отсе проповідане,
Що буде Антихрист колись
Бороться з Ілією.
Злочинець уоружений
В бій виступить з усіма добрими.
Гей, сильні-ж будуть там борці,
Велике буде діло!
Бо то за вічне жите
Бороться буде Ілія,
Аби всім праведним поміг
Небесне царство укріпить.
Тому до помочи йому
Прийде сам той, що небом володіє.
А Антихрист стояти-ме
При боці ворога старого,
При боці Сатани, що врешті
У тьму свою його кине
Тому на місці бою він
Упаде з раною страшною,
І не дістанеться побіда
Йому на місці бою.
Та надїється злий на те
Мордуючи божественних мужів,
Що Ілія в тій боротьбі
Стояти буде без оружя.
Але як кров із Ілії
На землю краплями закапа,
То загорить ся вся земля
І запалають гори,
Не остоїть ся дерево

Нї одно на землі,
Повисихають води всі
І випарують багна,
І навіть небеса згорять
В пожежі тій страшній.
Упаде місяць, круг землі
Згорить до тла в пожежі,
І камінь не зістанеться
На камені, коли день суду
Настане над землею, і огонь
Піде по ній, шукаючи людей.
Тут не допоможе свояку свояк
У тій пожежі світа,
Коли страшний дощ огняний
Попалить все довкола,
А вітер дужий огняний
Весь попіль позмітає.
Чим будуть у той час ті межі,
Що за них свояки тепер
Сварять ся або й бють ся?
Ті межі пожере огонь,
А душі переможені
Не знати муть, як і спокутувать,
І полетять у муку.
Тому не має більшого добра
Для чоловіка, що на суд той стане,
Як тільки те, аби усяку річ
По справедливості робив.
Тоді не буде він журить ся
На суд той ідучи.
Але не тямить той нещасний чоловік,
Який там суд його чекає,
Коли за плату тут марну
Він право зневажає;
Не тямить, що за ділом тим
На душу чорт чигає.
Бо чорт веде порядно всі рахунки,

Котрий де чоловік чи днем чи нічю
Зробив якеє зло,
І виявить усе те у повні,
Коли на суд прийде.
Тож не повинен жаден чоловік
На підкупи пускати ся.

IV.

Коли труба небесная
Понад землею загримить,
І вирушить суддя з небес,
Аби собор людський судить,
То підійметь ся з ним ураз
Найбільше військо духове, —
Воно відважне та міцне,
Ніхто з ним бою не почне.
І полетить на місце збору,
Що витичене у просторі,
І там почнеть ся суд страшний,
Що нам усе говорено про нього.
І розлетять ся ангели
По всіх границях і краях,
Розбудять всі народи й племена,
Всіх закликаючи на суд.
І мусить кожний чоловік тоді
Піднять ся з пороку землі,
Добути ся з під ваги могили
І до життя воскреснути нового,
Аби йому дісталось все по правді
І по ділам своїм він суд прийняв.
А як засяде той, що всіх судити має,
І суд почне над мертвими й живими,
То обстояти-ме його довкола
Велика сила ангелів
І добрих душ людських.
Ще більшая громада.

Туди підуть судити ся так многі,
Що встануть з вікового супокою,
Бо ані один чоловік
Від того суду не уйде.
І мусить там сказати рука
І відповісти голова
І кожний сунав одвічати
І пальця не минаючи мізельного,
Що тее тіло між людьми
Вчинило вбійства та неправди.
І не знайдець ся там хитрун,
Щоб дечим вибредхати ся міг,
І хоч одно зі своїх діл
Поганих затаїти міг.
Усе відкриеть ся перед царем,
Оповідшено буде все,
Хиба, що милостинею
Хто що направив на землі,
Або молитвою та постами
За злочини свої спокутував.
І не найде тривога на того,
Хто за життя покутував.
Коли надійде день відплати,
То принесуть тоді на суд
Великий хрест святий,
Той, що на нім повісили
Христа святого в давні часи.
І він явить ся сам усім,
Покаже рани, що прийняв
У своєму життю людському
З любови для людського роду.

V. ОСНОВИ СЕЇ ПОЕМИ.

Розлука душі з тілом, доля душі по смерті, кінець світа і страшний суд, що має закінчити існування сеї землі, се т. зв. остатні річчї, по грецьки та *éschata*, що в християнській релігії зложили ся протягом століть у цілий круг ідей та образів, який загально називаємо есхатологією. Святе письмо нового завіта дає мало основ для сего круга ідей, а одною з головних основ треба вважати Ісусову притчу про богача й Лазаря (єв. Луки XVI, 19—31), в якій зображено контраст між житєм щасливого богача й нещасного бідняка, з яких перший по смерті переходить у пекло і терпить страшні муки, а другого душу по смерті заносять ангели на лоно Авраама, де він живе в радості й спокою. Ся притча має в собі багато дечого загадкового і трудного до пояснення, особливо з огляду на жерела, з яких Ісус міг черпати подробиці свого оповідання про загробове життя, про яке стара жидівська традиція мала дуже скупі та неясні відомості.

Пізніша християнська традиція виробила, як уже сказано, досить багатий круг ідей та образів про розлуку душі з тілом, про долю душі по смерті та про кінець світа. З досить багатой літератури грецьких отців церкви наведу тут ли-

ше в скороченю „Слово святого Йоана Милостивого про вихід душі з тіла“, яке в перекладі на церковно-славянську мову вийшло в склад староруської збірки „Ізмарагд“. Читаємо там: „Дуже великий страх обіймає душу в часі її виходу з тіла. Се було явлено св. Симеонові Стовпникови. По розлуці душі з тілом, коли вона відходить від землі до неба, стрічають її юрби бісів, кожний у своїй компанії: одні шукають клевети та ворожби, чи мала їх вона в собі, інші за зависти, крадіжки, зневаги, гніву, сердитости, гордості, пиянства, нечистоти, обжирства, скупости, немилосердія. Всего того шукають злі духи, а коли побачуть дещо в душі, то не пустять її йти далі. Бо коли душа підходить із неба до землі, святі ангели стоять оподалік і не помагають їй, хіба що мала добрі діла, покаєне та поправу. Про се преподобний Симеон думав раз у раз у страху перед тим часом смерті, і згадував слова св. Ларіона, який перед смертю сказав: „О смиренна душе, 80 літ служила ти Христови, і боїш ся вийти з тіла? Вийди, бо Бог — чоловіколюбчець“. Ті слова згадував також блаженний Йоан Милостивий, патріарх, і говорив сумуючи: „80 літ служив Христови преподобний Ларіон, зробив многі чудеса, воскрешав мертвих, а побояв ся смертного часу. О вбогий, грішний Йоане, що зробиш ти, коли зустрінуть тебе ті великі, суворі та немилостиві митники?“*).

Досить широкий круг оповідань про кінець світа, який має попередити прихід і пановане Антихриста на землі, починаєть ся вже в III. в. нашої ери твором Іполіта папи римського п. 3: „Слово о скончанію мира и о Антихристі и о вто-

*) Іван Франко, Памятки укр. руської мови і літератури т. IV. ст. 227-8.

ромъ пришествіи Господа нашего Ісуса Христа“ (надрук. в церковно-славянським перекладі в моїх Памятках. т. IV. ст. 334—355). Відсилаючи цікавих до самого тексту сего оповідання зазначу тут тільки, що Антихрист по сьому оповіданню має бути з роду жидівського, обрізаний, буде творити страшні чудеса, відновить жидівське царство, а на тих, що будуть вірити йому, буде накладати свою печать. Проти нього виступлять Енох, Ілія та Йоан Євангеліст, три святі взяті живцем до неба, яких тоді зішле Бог на землю для боротьби з Антихристом. Їх уловить Антихрист і повбиває. Пізнійші перекази додають, що коли кров Іллі капне на землю, земля займеться огнем і згорить уся, і се буде кінець сего видимого світа. Відгук того оповідання заховався також у пам'яті нашого народу, пор. Жите і слово, Львів 1894 т. I. ст. 144—146, оповідане про початок і кінець світа та „Етнографічний Збірник“.

Подробиці страшного суду, що має настати після великої, світової пожежі оповідано в різних апокрифічних творах, особливо в Слові Методія Патарського про початок і кінець світа, в писаннях Ефрема Сиріна, Кирила Єрусалимського, Палладія монаха та інших грецьких отців церкви. Збірку тих оповідань у церковно-славянських перекладах та староруських перерібках помістив я в наведенім вище томі Памяток ст. 249—397. Більше оповідань про конень світа й страшний суд поміщено в збірці В. Гнатюка „Галицько-руські народні легенди“ том II., ст. 61—83. Один такий народний переказ передав я віршами в своїй поемі „На пастівнику“ і подаю його ось тут.

Моліть ся, люди! Близький час!
Пять гір трави вже віл великий спас.

Як шесту буде допасати — ждїть,
Тодї Антихрист родить ся на світ.
А як на сему в пів гори дійде,
Тодї на землю Ілія прийде.
Хиба-ж не знаєте, що в книгах писано?
Далеко десь, на самім краю світа
Є віл такий, родив ся він в той день,
Коли Христа розп'ято, Має він
Сім гір. Коли прийде на світ Антихрист,
Щоб всіх людей від Бога відвернути,
То проти нього появить ся з неба
Святий Ілля і буде бунтувати
Народ, аби Антихриста цурав ся.
А той Антихрист буде цар всесильний,
Пішле своїх вояків і шандарів
Проти пророка. Бог йому допустить
Іллію зловити, він його на смерть
Засудить. Але він проклятий знає,
Що як з Іллі одна краплина крови
На землю впаде, вся земля займеть ся
Й згорить. От він на хитрощі візьметь ся
Пішле своїх вояків і шандарів
На край землі, на тих сім гір і скаже
Вола отого взяти і зарізати,
І з нього шкіру зняти. Розпріструть
Вони ту шкіру і на ній почнуть
Пророка мучити і катувати.
Та поразить Господь нечисту силу.
Є десь такий комарик, що напив ся
Христової крови, як капала
З хреста. Отой комарик саме в хвилі,
Як будуть мали різати вола,
Його в хребет укусять, і в тім місці
Маленьку дірочку проколе в шкірі,
Таку, що оком і доглянуть годі.
Крізь ту то дірочку з крови пророка
Малесенька на землю крапля впаде,

І загорить ся вся земля від неї,
 Спалить Антихриста й його все царство,
 Спалить усі гріхи людські й терпіня
 Очистить землю, як від ржі залізо.
 Тоді Господь прийде на суд страшний...

VI. ПОЕТИЧНА ФОРМА СИХ ТВОРІВ.

Поетичною формою якогось твору називаю все те, що ріжнить його від звичайної прози. Отже не тільки вірші та рими, але також спосіб вислову та ритм, правильний, чи неправильний. Маємо твори без римів та правильного віршовання, які про те мусимо зачисляти до поезії, прим. Шашкевичеві „Псалми Русланові“. Маємо також твори, яких поетичну форму удало ся відкрити тільки по довгих наукових дослідях, тому, що до нас вони дійшли в рукописах писаних *per extensum*, мов проза. До таких творів належать усі поетичні часті старогерейського святого письма, особливо Псалтир, переважна часть писань пророків, книга Йова та деякі уступи в інших книгах, яких поетичний характер або зазначено вже в самому тексті, прим. пісня Мойсея, заповіт Мойсея, пісня Дебори, пісня Давида на смерть Саула та Йонатана, або виявляєть ся при ближшій досліді та порівнанню з іншими подібними текстами.

До таких творів належать також усі три наведені вище найстарші пам'ятки німецької поезії. Всі вони дійшли до нас у рукописах писаних *per extensum*, ніби прозою, і в такій формі були також публіковані зразу, поки геніяльний учений Яков Грім не відкрив поетичну форму пісні про Гільдебранда, чим дав почин до віднайдення такої

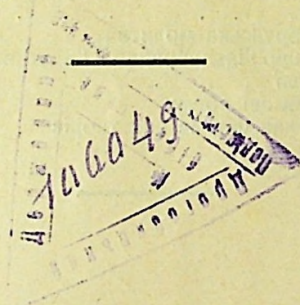
самої форми в інших пам'ятках старо-німецької, а також скандинавської поезії, складаної таким самим ладом. Сей лад визначається двома головними прикметами, а власне тонічним ритмом, який полягає в тім, що кожда віршова стопа має в собі один склад із наголосом, і два або більше складів без наголосу. Дві або три такі стопи творять один короткий вірш (Kurzzeile), а два такі короткі вірші дають довгий вірш (Langzeile). Друга важна прикмета сего старогерманського віршованя, се так звана аллітерація, се зн. повторення тих самих букв, або тих самих складів на початках двох по собі йдучих слів, прим. helidos ubar hringa, kinade kiwinnan, ort widar orte, westar ubar wentilseo і т. и. Ся аллітерація може йти з одного рядка до другого, перетягати ся на більше число слів або мішати ся рівнобіжно з іншою. Та в загалі вона ніде не переведена правильно, так сказати примусово, а декуди-її й зовсім нема.

Розуміється, що, що вважаємо тепер головною прикметою поезії, правильної ритмічної будови та риму, в старонімецькій поезії нема, хоч трапляється дуже часто повторюване тих самих букв на кінцях слів, т. зв. асسونанція. пр. urheltun aenon muotin, sunufatarungo iro saro, do sie to dero і т. и. Все те виглядає, мов прохоче будучого риму, що іноді немов сам напрошується.

Не від річи буде сказати, що ту саму поетичну форму, хоч подекуди менше виразну, стрічаємо також у старих пам'ятках нашої українсько-руської поезії, таких, як Слово о полку Игоревѣ, а також у епічних частях нашого найстаршого літопису і без сумніву також у інших пам'ятках нашого старого письменства, особливо в церковній та релігійній поезії. Так само

епічна поезія великоруського племені, т. зв. біліни зложені таким самим, ніби неправильним, вільним, а все таки музикальним і симетричним розміром. Се чинить пам'ятки старонімецької поезії тим цікавішими та важнішими для нас, бо дає нам взірці того віршованя, та того поетичного складу, який разом із іншими впливами германського племені перейшов у давніх віках також на нашу землю і не лишив ся без впливу на початки та розвій не тільки нашої книжної літератури, але також подекуди навіть людової творчости.

Лисано в грудні 1912 і в січні до 14 мая 1913 р.

БІЛІСЬКИЙ КОМПЛЮМЕНТ
 05.11.1918
 12.50

4052/257

ЗМІСТ:

	стор.
I. Вступ	3
II. Вессобрунська молитва	11—16
III. Пісня про Гільдебранда й Гадубранда	17—32
IV. Муспіллі	33—55
V. Основи сеї поеми	56—60
VI. Поетична форма сих творів	61—63